

אישה מול בוראה

עליזה לביא

ידיעות אחרונות, פסח תשע"א 24/4/11

השבת נכנסת, עוטפת ומביאה איתה את האיסור ואת הגבול – אך גם את השלווה שבהשלמה, את העונג ואת הנשמה היתרה. רגעים נדירים של בקשה, של חיבוק אהובים קרובים ורחוקים, של תקווה ושל אחדות.

חיבור אל שרשרת הדורות, אל אמא, אל סבתא ואל נשים קדומות. אם שבת נועדה להאיר את הנשמה, הדלקת נרות שבת היא להבת השבת. אלומה מהאור הגנוז. כך הרגשתי תמיד. לימים, במחקרי על תפילות הנשים, מצאתי את הביטויים המילוליים על כוחה הנדיר של שעת הדלקת הנרות, על היכולת האצורה בה. רגעים של אישה מול בוראה. של בקשה ושל דרישה של דאגה לפרט ושל תפילה לכלל. הסתבר לי שייחודו של זמן זה מוכר וידוע. התבוננות מזוקקת אל האור הגנוז. זהו ידע נשי עתיק החוצה גבולות, שפות, עדות וזמנים.

מזמנים קדומים נתונה האחריות להדלקת הנרות בידי הנשים. הן אלו המבצעות את הטקס המציין את כניסת השבת למרחב הפרטי, ללא כל צורך בגושפנקה קהילתית וללא תלות באדם נוסף; רק הזמן, הנרות והנשים – זמן הנשים.

טקס הדלקת הנרות עובר במסורת מדור לדור, מאם לבת, מסבתא לנכדה, ועל כן נוצר שוני בין העדות השונות בדרך ההדלקה ובתפילות הנלוות. הדלקת נרות שבת מעוררת סוגיה הלכתית שכבר לפני מאות שנים רבו ההתלבטויות לגביה.

רבינו תם – נכדו של רש"י, איש הלכה שהיה מגדולי חכמי צרפת במאה ה-12 ומראשוני בעלי התוספות – התחבט בסוגיה זו. רבנו תם תהה האם הדלקת הנר היא עיקר המצווה או הברכה הנלווית להדלקה? רבינו תם ידע היכן תימצא לו התשובה הראויה. בבקשו אחר האמת ההלכתית הוא הלך ללמוד מן הנשים במשפחתו, על פי מנהגן, מעשיהן וזיכרוֹן. ללא היסוס וכעניין שבשגרה, הוא ביקש עצה במסורת העצמאית שבידן של נשים. בעקבות כך, בפולמוס בעניין זה שניהל עם ר' נתן ממלון פוסק רבנו תם שהמצווה בטקס זו היא הברכה ולא ההדלקה.

מדרכו של רבנו תם אנו למדים, כי לא בעלי הסמכות הרוחנית הורו לנשים כיצד לנהוג במצוות הדלקת נרות שבת, אלא הם שלמדו מהמסורת שבידי נשים. גברים סמכו על הידיעה המוחלטת שאצרו נשים. לא תמיד התקבל הנהוג לפיו הדלקת נרות מסמנת את כניסת השבת על דעת כל פוסקי ההלכה. יחד עם זאת, נשים ראו בטקס

ההדלקה סימן מובהק לקבלת שבת, וכך נקבעה הפסיקה על-פי מנהגן. כך הורתה הרבנית חנה, אחותו של רבנו תם, לברך את ברכת הנרות רק לאחר הדלקת שני הנרות, "שאם לא כן היאך יאמרו להדליק נר של שבת וכבר קיבלה עליה שבת?" וכך גם נפסק להלכה.

ומכאן הדקויות: מפגש התפוצות בישראל המתחדשת הפגיש בכפיפה אחת את ריבוי המנהגים ואת מגוון הדעות בקרב בני העדות השונות. מצד אחד הכלל הרגיל קובע כי אמירת הברכה קודמת לביצוע המצווה ולכן לכאורה יש לברך על הדלקת נרות שבת לפני ההדלקה עצמה. מצד שני, אם אמירת הברכה כשלעצמה מהווה גם את כניסת השבת, כיצד ניתן להדליק נרות אחריה?

הרב שלום משאש מורה: "אל תיטוש תורת אם". וכך הוא מסביר את מנהג הנשים ממרוקו ומצדד בו: "מנהג מרוקו היה לברך על נרות שבת אחרי ההדלקה, וטעמם פשוט, שאחרי הברכה כבר קיבל שבת ואיך ידליק אחר כך... והמרוקאים בבואם לכאן [לישראל] לא ידעו מה לעשות, ובבואם לשאול אני אומר להם: אל תיטוש תורת אימך ויישארו במנהגם, כי המנהג הוא דבר גדול לסמוך עליו".

מנהג עתיק שכמעט ואבד, ימחיש ביתר שאת את משמורת הידע של נשים. זהו מנהג פריסת הידיים. מה עושים עם הידיים? האם מכסים בהן את הנרות הדולקים ומברכים, או שמא עוצמים את העיניים ומניחים עליהן את הידיים? והתשובה שוב מצויה במסורת הנשית המועברת מדור לדור. נשים רבות בנות עדות שונות משתמשות בידיהן לכיסוי. יש המכסות את עיניהן, יש המכסות את אור הנרות, ויש שבטרם כסותן את העיניים, הן מעבירות את ידיהן מעל הנרות שלוש פעמים. נשים בנות זמננו תומכות את מנהגן במסורת בית אמא: "כך אימי נוהגת וכך סבתי נהגה".

מנהג כיסוי העיניים, מסביר החוקר תא-שמע, מקורו במנהגן העתיק של נשים להתפלל תפילות אישיות-פרטיות לאחר הדלקת הנרות. כבר במאה ה-13 מספר ר' אברהם בר' עזריאל על מנהגן של נשים להתפלל תפילה אישית פרטית על בני ביתן, על עצמן ועל כלל ישראל לאחר הדלקת נרות. בטקס זה של התפילה הפרטית, מוסיף תא-שמע, משמרות נשים מסורת עתיקה של פריסת ידיים שהייתה נהוגה בזמן התפילה. נוהג זה של שימוש בידיים בתפילה בוטל לאחר חורבן המקדש. מכאן אנו למדים, כי נשים משמרות מנהג שנעלם מתפילת הגברים. מנהג זה נעלם גם מדרך הדלקת נרות על ידי גברים בזמנים בהם הם מחליפים את נשותיהם או מדליקים בגפם. כך למשל מספר סוחר הנמצא הרחק מביתו, שמכתבו נמצא בגניזה

הקהירית: "קשה עלי ביותר כל ערב שבת, כשאני מדליק את הנר ושם אותו על השולחן אשר זימן לי האל, ואז אני חושב עלייך. רק אלוהים יודע מה עובר עליי".

